

4. Даниленко А.І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи: Монографія. — К.: Логос, 1998.
5. Даниленко А.І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх закладах: Монографія. — К.: Міленіум, 2004.
6. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка. — К., 2004.
7. Елен Р. Даніелс, Кей Стаффорд. Залучення дітей з особливими потребами загальноосвітніх класів. — Львів: Товариство «Надія», 2000.
8. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: Науково-методичний збірник. — К.: ФО-П Придатченко П.М., 2007.
9. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими потребами та організація їхнього навчання. — К., 2010.
10. Колупаєва А.А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади: Монографія. — К.: Педагогічна думка, 2007.

УДК: 376.36

Рецензент: І.П. Колесник,
кандидат педагогічних наук, професор
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ В
УЧНІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

Н.В. Бондар

У статті представлено результати теоретичного аналізу психологічних особливостей розвитку мовлення в учнів з інтелектуальною недостатністю. Дослідження дає змогу визначити одним із основних завдань корекційного мовлення розумово відсталих учнів розвиток мовлення як засобу спілкування у процесі виконання ними практичної трудової діяльності. Істотну роль відіграють пізнавальні дії школярів на заняттях з трудового навчання в шкільних майстернях.

Ключові слова: мовлення, учні з інтелектуальною недостатністю, словниковий запас, мовленнєва діяльність.

Психологические особенности развития речи умственно отсталых школьников

В статье представлены результаты теоретического анализа психологических особенностей развития речи у учащихся с интеллектуальной недостаточностью. Исследование позволяет определить одной из основных задач коррекционной речи умственно отсталых учащихся развитие речи, как средства общения в процессе выполнения ими практической трудовой деятельности. Существенную роль играют познавательные действия школьников на занятиях по трудовому обучению в школьных мастерских.

Ключевые слова: речь, школьники с умственной отсталостью, словарный запас, речевая деятельность.

Psychological features of development of speech of mentally retarded schoolboys

The paper presents the results of theoretical analysis of psychological features of speech in children with intellectual disabilities. Research helps identify one of the main objectives of remedial speech of mentally retarded students language development as a means of communication in the course of their practical work. An essential role of cognitive students in the classroom with labor training in school workshops.

Keywords: *broadcasting, students with intellectual insufficiency, dictionary supply, vocal activity.*

Мовлення — основний засіб спілкування людей. Володіючи мовленням людина може висловити свої думки, бажання, поділитися ними, досвідом, погодити дії. Мовлення — необхідна основа людського мислення.

Розумові операції — аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстракція — розвиваються й удосконалюються в міру оволодіння мовленням. Мовлення слугує засобом регуляції психічної діяльності людини. Воно організовує процеси пам'яті і сприймання. Велике значення має мовлення у формуванні вольових процесів.

Особливою функцією мовлення є регуляція поведінки, діяльності людини, зокрема трудової діяльності.

На сучасному етапі, завдяки дослідженням видатних психологів (Л.С. Виготський, О.Р. Лурія, О.В. Запорожець, П.Я. Гальперин та ін.) доведено, що дитина оволодіває функціями мовлення, а також встановлено, який зв'язок відбувається з цими змінами в характері його діяльності. Одна з основних функцій мовлення — спілкування [1].

Мовлення, за визначенням О.О. Леонтьєва, є певна кількість мовленнєвих дій, які мають свою окремо певну мету і підпорядковані загальній меті діяльності. В свою чергу, мовленнєва дія передбачає чотирифазову динамічну структуру. Кожна фаза відповідає певному етапу породження мовлення, в якому можна виділити групи операцій, пов'язаних з аналітико-синтетичною діяльністю школярів. Зокрема, це такі фази мовленнєвої діяльності: орієнтація в умовах мовленнєвої ситуації спілкування, типу і стилю мовлення; планування змісту висловлювання (що говорити), визначення теми (про що говорити), складання програм висловлювання (така програма формується у внутрішньому мовленні, яке виконує важливі функції); трансформація внутрішнього мовлення у зовнішню форму, завдяки якій відбувається перехід від програми до її реалізації в мовному виразі; контроль, що реалізується в результаті співвідношення результатів мовленнєвого впливу на партнера з завданнями висловлювання, контролю послідовності та правильності використання операцій, виправлення допущених помилок[4]. .

У теорії мовленнєвої діяльності за О.О. Леонтьєвим, велике значення надається орієнтуванню до початку мовленнєвої діяльності, яка починається з аналізу мотивів висловлювання в певній мовленнєвій ситуації та з'ясовує зміст і мовленнєві засоби мовленнєвої поведінки. За О.О. Леонтьєвим планування мовленнєвої дії нічим іншим, як є описане психологами внутрішнє мовлення, подібне до своєрідного «внутрішнього програмування».

Погляд на мотивацію, як необхідний компонент мовленнєвої діяльності, дозволив розглядати невмотивоване навчання мовленнєвої діяльності як навчання, що є позбавленим психологічного змісту, навчання заради форми. Зокрема, Л.В. Занков акцентував увагу на необхідності розрізнення процесів формування конкретних уявлень про навколишню дійсність, відповідних понять (матеріал для висловлювання) і створення мотивації висловлювання (потреба в цьому) [3].

Однак, стратегічно суттєвою залишається думка Л.С. Виготського, що загальний напрям мовленнєво-мисленнєвого процесу можна визначити як рух від мотиву, що породжує будь-яку думку, до формування самої думки у внутрішньому слові, а згодом у значеннях зовнішніх слів і, нарешті в словах [1].

М.І. Жинкіним і Т.О. Ладиженською збагачено теорію розвитку зв'язного мовлення виділенням необхідних вмінь для формування в учнів навичок зв'язного мовлення. За визначенням О.М. Біляєва, М.С. Вашуленка, Л.І. Мацько, Л.В. Скурятівського володіти вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами в різних формах, сферах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні належного рівня мовленнєвої компетенції учнів, що є однією з найважливіших умов їхньої соціалізації.

На думку Г.М. Дульнева, Л.В. Занкова, В.І. Лубовського, А.Р. Лурія, Р.І. Лалаєвої, М.С. Певзнер, В.Г. Петрової, С.Я. Рубінштейн, Г.Є. Сухаревої, М.П. Феофанова, Ж.І. Шиф мовлення відіграє велику роль у психічному розвитку учнів, в розвитку мислення і психічної діяльності у цілому. Включення мовлення у пізнавальну діяльність учнів перебудовує їх психічні процеси. Такі мисленнєві операції, як аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, розвиваються і удосконалюються по мірі оволодіння мовленням.

Г.Є. Сухарева, М.С. Певзнер, В.І. Лубовський, О.Р. Лурія зазначають, що особливостями вищої нервової діяльності розумово відсталих є слабкість функції кори

головного мозку, слабкість процесів активного внутрішнього гальмування, інертність нервових процесів. Важлива особливість цих дітей – порушення взаємодії першої і другої сигнальної системи. В процесі оволодіння навичками і вміннями для дітей з інтелектуальною недостатністю основою є наочний показ, наочне сприймання, а не словесна інструкція.

У цих дітей, на думку А.Р. Лурія, В.І. Лубовського знижена регулююча функція мовлення, яка в нормі дуже рано починає відігравати важливу роль у поведінці дитини та формуванні комунікативної діяльності.

М.Ф. Гнезділов звернув увагу на те, що головна особливість мовленнєвої діяльності дітей з інтелектуальною недостатністю проявляється в недостатній якості їх мовлення, через знижену мотивацію мовлення, тобто потребу висловлювати свої думки, враження, бажання в словесній формі. Він зазначав, що характерною ознакою мовлення, як засобу спілкування у дітей з інтелектуальною недостатністю є мовленнєва замкнутість, небажання спілкуватися. Проте, в окремих випадках серед учнів з інтелектуальною недостатністю зустрічаються діти з надмірною балакучістю. Мовлення в них спонтанне, вибухове, не відноситься до події висловлювання є постійним перескакуванням від однієї теми висловлювання до іншої, відхиленням від теми бесіди [2].

Не менш суттєвою особливістю мовлення учнів з інтелектуальною недостатністю, на думку М.Ф. Гнезділова, є обмеженість їх словникового запасу та своєрідність його використання. Слід враховувати і те, що більша частина слів, відомих розумово відсталим школярам, знаходиться в його пасивному словнику і лише невелика кількість їх використовується активно, що утруднює сприймання чужого мовлення, розуміння слів і виразів, які мають умовне позначення [2].

Дослідження А.К. Аксьонової, Н.М. Барської,
В.В. Воронкової, М.Ф. Гнезділова, Н.П. Кравець,
А.І. Липкіної, Р.І. Лалаєвої, В.Г. Петрової, Г.С. Піонтківської,

З.Н. Смірної, Т.К. Ульянової, М.П. Феофанової вказують на особливості граматичної будови мовлення учнів з інтелектуальною недостатністю. Як правило, мовлення таких дітей складається з простих специфічно оформлених речень, неповних складних речень, в яких зустрічаються порушення синтаксичної конструкції. Їх розповіді представляють собою ланцюг з граматично рівноправних речень, що також ускладнює потребу в спілкуванні.

В.Г. Петрова звернула увагу на те, що словниковий запас даної категорії учнів суттєво характеризує особливості їх пізнавальної діяльності, уміння усвідомлювати і відображати у мовленні навколишню дійсність, а також вказує на своєрідність загального психічного розвитку учнів. Бідність словникового запасу у цих учнів в значній мірі обумовлена обмеженістю соціальних і вербальних контактів, а також недостатньою сформованістю інтересів, вербальної пам'яті, умінь співвідносити слово з відповідним предметом [5].

Приділяючи велику увагу проблемі взаємовідношень мовлення і трудової діяльності, В.Г. Петрова вказує на те, що прості, складені з однієї ланки завдання, пов'язані зі звичними інструкціями, не викликають в учнів з інтелектуальною недостатністю значних труднощів [5].

В.І. Лубовський, Н.І. Непомняща при проведенні досліджень з вивчення ролі мовлення в утворенні умовних зв'язків, виявили такі закономірності: низький рівень розвитку самостійного мовленнєвого аналізу і самостійного встановлення загальних правил виконання практичних дій. Учні можуть виконувати дії за показом зразка або за поопераційною словесною вказівкою вчителя. Виявлено суттєву закономірність: чим глибше рівень інтелектуальної недостатності, тим нижче ступінь правильності включення мовлення у виробленні умовних зв'язків.

Словесна регуляція щодо вироблених дій в учнів з інтелектуальною недостатністю, за визначенням В.І. Лубовського, формується значно пізніше, ніж у

нормальних дітей, але проходить ті ж етапи у більш тривалий термін.

У дослідженнях психологів про розвиток вищої нервової діяльності була показана нерівнозначність впливу на дітей основних і не основних ознак подразників. Є всі підстави вважати, що практичні дії можуть слугувати розвитку різних сторін мовлення школярів. Спостереження і дослідження, що проводились в різних класах загальноосвітньої школи для дітей з інтелектуальною недостатністю Г.М. Дульневим, Л.В. Занковим, М.С. Певзнер і В.І. Лубовським, показали обмеженість активного словника учнів.

Тому основним із завдань загальноосвітнього закладу для дітей з інтелектуальною недостатністю, на наш погляд, є розширення словникового запасу учнів у процесі виконання трудової діяльності. Під час вирішення цього завдання, істотну роль відіграють пізнавальні дії школярів з інтелектуальною недостатністю на заняттях з трудового навчання в шкільних майстернях.

Таким чином, можна зробити висновок, що порушення мовлення в учнів з інтелектуальною недостатністю передбачає порушення мовленнєвої діяльності в цілому. Як і всяка діяльність, мовленнєва характеризується вмотивованістю, цілеспрямованістю, структурованістю. Враховуючи те, що основними етапами виникнення мотиву мовленнєвої діяльності є: етап виникнення мотиву і потреби у мовленнєвій дії, етап створення програми, етап реалізації програм і співставлення отриманого результату з задумом, тобто результату дій. Як зазначають А.К. Аксьонова, Н.М. Барська, В.В. Воронкова, М.Ф. Гнезділов, Н.П. Кравець, А.І. Липкіна, Р.І. Лалаєва, В.Г. Петрова, Г.С. Піонтківська, З.Н. Смірнова, Т.К. Ульянова, М.П. Феофанова в учнів з інтелектуальною недостатністю виявляються несформованими всі етапи мовленнєвої діяльності названі нами вище.

Література:

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. Избранные психологические исследования. – М.: АПН РСФСР, 1956. – 310 с.
2. Гнездилов М.Ф. Развитие речи умственно отсталых школьников: пособие для учителей вспомогательных школ. – М.-Л.: Учпедгиз, 1947. – 135 с.
3. Занков Л.В. Психология умственно отсталого ребенка. – М.: Учпедгиз, 1939. – 64 с.
4. Леонтьев А.А. Слово в речевой деятельности . Некоторые проблемы общей теории речевой деятельности. – М.: «Наука», 1965. – 254 с.
5. Петрова В.Г. Развитие речи учащихся вспомогательной школы. – М.: Педагогика, 1977. – 180 с.

УДК: 376-056.26:616.831/.832:376.016:811.161.2'355-028.31

Рецензент: Е.А. Данілавичюте,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ
ОПАНУВАННЯ НАВИЧОК ЧИТАННЯ МОЛОДШИМИ
ШКОЛЯРАМИ З ДЦП

О.О. Бондаренко

У статті представлено актуальність дослідження проблеми навчання читання дітей з дитячим церебральним паралічем.

Ключові слова: дитячий церебральний параліч (ДЦП), інклюзія, особи з особливими освітніми потребами, реабілітація, кінект-технології.

**Актуальность исследования проблемы овладения
навыками чтения младшими школьниками с ДЦП**

В статье представлена актуальность исследования проблемы обучения чтению детей с детским церебральным параличом.

Ключевые слова: детский церебральный паралич (ДЦП), инклюзия, лица с особыми образовательными